

VIKTOR E. FRANKL

HĽADANIE ZMYSLU ŽIVOTA

Napriek všetkému povedať životu *áno*

Predslov John Boyne

Doslov William J. Winslade

VIKTOR E. FRANKL

HĽADANIE ZMYSLU ŽIVOTA

Napriek všetkému
povedať životu *áno*

eastone BOOKS

MAN'S SEARCH FOR MEANING – YOUNG READERS EDITION
Copyright © 1959, 1962, 1984, 1992, 2006, 2014, 2017 by Viktor E. Frankl
Predslov © 2017 by John Boyne
Doslov © 2006 by William J. Winslade
Published by arrangement with Beacon Press.
Slovak edition © 2023 by Eastone Group, a.s.

Z anglického originálu *Man's Search For Meaning – Young Readers edition* preložil Michal Zidor.

V roku 2023 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.
www.eastonebooks.com

Translation © 2011 Michal Zidor
Redakčné úpravy: Mgr. Alica Činčárová
Layout: Studio Eastone

Tlač: Finidr, s.r.o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmikoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-452-1

Na pamiatku mojej mamy

OBSAH

Predslov Johna Boynea	IX
Úvod k vydaniu z roku 1992	XV
ZÁŽITKY Z KONCENTRAČNÉHO TÁBORA	1
Logoterapia v kocke (krátené)	79
Doslov Williama J. Winsladea	101
Vybrané spisy	111
Slovník	121
Chronológia života Viktora E. Frankla a holokaustu	123

PREDSLOV

Keď som mal pätnásť rokov, v posledný deň školského roka pred letnými prázdninami prišiel do školy učiteľ angličtiny a prečítal zoznam asi štyridsiaticich kníh. „Chcem, aby ste si počas prázdnin prečítali niektoré z nich,“ povedal nám. „Nebudem vás z nich skúšať. Nebudem sa pýtať, ktoré ste čítali, a ani o nich nebudete písať slohy. Ale každá z kníh na mojom zozname je silným literárnym dielom, ktoré pre mňa veľa znamená, a ak im dáte šancu, ak pustíte tieto príbehy a hlasy do svojich životov, možno sa potom začnete dívať na svet inak. Tie knihy vás môžu zmeniť.“

Väčšina titulov mi nič nehovorila, hoci vtedy som už vážnejšie začínal objavovať svet literatúry pre dospelých. Ako tínedžer som sa zaujímal o literatúru aj tvorivé písanie, preto ma zoznam nadchol a nasledujúce ráno som vysadol na bicykel a zašiel do kníhkupectva. Trvalo dosť dlho, kým som sa rozhodol, kde svoju čitateľskú púť začnem, ale nakoniec som si zvolil knihu Prima Leviho *Je to človek?* Jeho dielo ma hlboko zasiahlo. Teraz sa to môže zdať čudné, ale v osemdesiatych rokoch v Írsku, kde som vyrastal, sme sa o holokauste v škole neučili. Okrem vojnových filmov, ktoré som videl v televízii, a kníh pre mládež o druhej svetovej vojne, ktoré som si príležitostne požičal v knižnici, šlo o moje prvé zoznámenie sa s problematikou, ktorá ma začala rovnako

fascinovať, ako aj desiat počas nadchádzajúcich rokov. Táto téma sa stala prirodzenou súčasťou môjho vlastného životného príbehu, hoci som sa narodil viac ako štvrtstoročie po oslobodení posledného koncentračného tábora.

Ako sa pri čítaní často stáva, v to leto ma jedna kniha viedla k druhej a tá k ďalšej. Onedlho som sa prestal držať učiteľovho zoznamu a dovolil som spisovateľom a príbehom, aby mi sami určovali, ktorým smerom sa vydať. Prelúskal som autobiografické zápisky Prima Leviho, diela Anny Frankovej a Elieho Wiesela, rovnako ako aj niekoľko historických kníh a nezabudnuteľnú Hitlerovu biografiu. A potom, keď sa leto chýlilo ku koncu a brali mi miery pre školskú uniformu v nasledujúcom školskom roku, som objavil *Hľadanie zmyslu života* od Viktora E. Frankla, knihu, ktorej názov ma zastrašoval, ale zároveň som cítil, že je prirodzeným pokračovaním môjho vzdelávania sa v snahe pochopiť najstrašnejšie obdobie histórie, dobu, keď sa zdalo, že ľudská rasa prejavuje, akých krutostí je schopná. Franklova kniha, podobne ako Leviho, Wieselova a Anny Frankovej, ma silno zasiahla nielen v roku 1986, keď som si ju prečítal prvý raz, ale aj o tridsať rokov neskôr, keď som ju čítal znova, lebo som sa chystal napísať tento predslov. V jeho analýzach pocitov väzňov zažívajúcich tie najneľudskejšie podmienky je toľko jasnosti a vecnosti, až je prekvapujúce, ako v nich chýba rozhorčenie a trpkosť a ako to vyjasňuje zrozumiteľnosť: Šok, ohromenie a strach, ktoré pociťovali obeť, keď ich násilne vytiahli z ich domovov a prepravili na neznáme a hrôzostrašné miesta. Cyklus, ktorým musela prejsť ich myseľ, keď sa snažili prispôbiť životu za elektrickým plotom znamenajúcim smrť. Základné ľudské potreby, ktoré nútili človeka robiť všetko, čo dokáže, len aby prežil. A potom dopad na zničenú psychiku týchto obetí, ktoré prežili, že ako slobodným v zmenenom svete im trvalo celé dekády, kým sa vyrovnali s tým, čo sa im stalo.

Frankl dokonca uvažuje nad použitím slova „prežiť“. Prežil niekto koncentračný tábor? Nie som si tým istý, lebo sa ukazuje, že to, čo tí ľudia zažili, bolo také ohromujúce, spomienky také brutálne a smútok nad stratou milovaných taký intenzívny, že to musí ťažiť vedomie človeka ako neznesiteľné bremeno.

Každý memoár, ktorý napísali obeť koncentračných táborov, je iný a prekvapujúci, ale podľa mňa tým najneočakávanejším prvkom Franklovej knihy je ústredná viera, že každý moment našej existencie – či už je šťastný, smutný, štedrý, alebo krutý – nám poskytuje životnú skúsenosť a tak by sme ho mali aj prijímať. Tento koncept v sebe nesie prvok stoicizmu a môže trvať istý čas, kým ho pochopíme – aby sme ho pochopili úplne, asi by sme museli prežiť to, čo Frankl –, ale autorovi dodal odvalu prežívať na každodennej báze a nakoniec využiť svoje skúsenosti na to, aby sa pridal k výnimočnej skupine mužov a žien, ktorí boli ochotní nebojácne sa ponoriť do svojich temných dní a podeliť sa o svoje zážitky s celým svetom bez sebaľútosti alebo trpkosti, ale naopak s jasnou túžbou, aby sme pochopili a skrz to pochopenie zabránili tomu, aby sa niečo také znova opakovalo.

Frankl svojim kontroverzným presvedčením, že sloboda voľby zostáva neoddeliteľnou súčasťou života zajatca a že aj v tých najkrajnejších situáciách strata nádeje znamená úplne sa poddať temnote, predstihol svoju dobu. Jeho analýzy rôznych typov ľudí – či už šlo o dozorcov, alebo o väzňov – sú tiež znepokojujúce a v jeho klinickom skúmaní je skutočná odvaľa, lebo v jeho memoároch publikovaných v roku 1946 muselo odhaliť šokujúce a pre mnohých možno dokonca nepríjemné skutočnosti.

Pre mnohých však zostáva najfascinujúcejším prvkom knihy jeho objavovanie, ako žili obeť po oslobodení – uprednostňujem označenie obeť, nie väzeň, lebo termín väzeň naznačuje, že bol niekto právoplatne odsúdený, zatiaľ čo obeť

vyjadruje jasnú nevinu danej osoby. Ľudia mojej generácie a zázemia si nedokážu predstaviť úľavu, zmätok a hnev, ktoré museli zažívať obeť holokaustu. Muselo to tak silno otriasť ich emóciami a osobnosťami, že tešiť sa zo života po oslobodení sa pre nich ukázalo ako značná výzva. Veď nakoniec, keď ste videli to najhoršie z ľudského správania, ako pokračovať v živote medzi ľuďmi? Práve toto si musela každá obeť v sebe vyriešiť, pričom niektorí to zvládli úspešnejšie ako iní. Frankl poznal iba jeden spôsob, ako sa s tým vyrovnáť: písať o tom.

Viktor Frankl zomrel, keď som bol ešte dieťa, ale ako prozaik, ktorý sa pokúša pochopiť holokaust prostredníctvom vlastnej fantázie, som mal to šťastie, že som bol medzi poslednou skupinou autorov, ktorým sa za roky cestovania dostalo výsady stretnúť tých, čo prežili koncentračné tábory. Keď som stál v komunitných centrách, halách, divadlách, kultúrnych domoch, na pódiiach po celom svete a jednotlivci na miestach divákov vstávali, aby sa podelili o svoje spomienky, cítil som tú najhlbšiu pokoru, akú som kedy zažil. Keď sme sa potom zhovárali, cítil som poctu, že môžem byť v ich spoločnosti, a tiež trochu nehodný, že píšem o veciach, ktoré pramena z mojej predstavivosti, zatiaľ čo ich osobné skúsenosti sú oveľa silnejšie a autentickéjšie a ja ich budem v sebe navždy vrúcne opatrovať.

A v tých rozhovoroch sa z času na čas opakovane vynáral Viktor Frankl a jeho *Hľadanie zmyslu života* rovnako ako ďalšie klasické diela, ktoré udržiavali spomienky na tie časy stále živé. A vždy budú. To je jeho odkaz.

Opakovane počúvam otázku: Prečo o tom stále píšete? Myslím, že je to preto, lebo hoci všetky silné diela, či už ide o beletriu, literatúru faktu, alebo o memoáre, inšpirujú diskusiu, zanieťenie a dokonca kritiku, radosť z ich čítania, až príliš často v protiklade k tomu, čo sa deje v politike alebo náboženstve, spočíva v tom, že ponúka nesúhlasné názory;

podnecuje diskusiu a umožňuje nám, aby sme sa zapálene zhovárali s našimi najbližšími priateľmi a blízkymi. A napriek tomu všetkému nik neodchádza zranený, nikoho neodvlečú násilím z domova a nikoho nezabijú. Presne toto Viktor Frankl chápal, a preto je *Hľadanie zmyslu života* takou silnou knihou, ktorá stojí za prečítanie, za to, aby sme ju mali hlboko vo svojom srdci, aby sme sa o nej zhovárali, lebo patrí k tým, ktoré udržia spomienky obetí živé.

– JOHN BOYNE

Prozaik John Boyne je autorom niekoľkých noviel a románov pre dospelých a piatich kníh pre deti a mládež vrátane titulov Chlapec v pásikavom pyžame a Chlapec na vrchole hory.

ÚVOD K VYDANIU Z ROKU 1992

Táto kniha sa dožila už takmer stovky vydaní v angličtine – navyše bola preložená aj do dvadsaťjeden iných jazykov. A len v rámci anglických edícií sa jej predalo viac než tri milióny výťažkov.

Toto sú holé fakty a pravdepodobne práve ony sú príčinou toho, prečo americkí novinári, najmä tí z televíznych staníc, so mnou väčšinou začínajú interview otázkou: „Doktor Frankl, vaša kniha sa stala skutočným bestsellerom – čo povieť na takýto úspech?“ Na to im odpovedám, že v prvom rade vôbec nevnímam vysokú predajnosť svojej knihy ako úspech alebo dobrý výkon, ale skôr ako prejav nešťastia našej doby. Keď totiž státisíce ľudí siahnu po knižke, ktorej samotný názov sľubuje, že kniha sa bude venovať otázke zmyslu života, musí to byť otázka, ktorá ich páli.

V skutočnosti mohlo k úspechu tejto knihy prispieť aj niečo iné: jej druhá, teoretická časť (*Logoterapia v kocke*) v podstate smeruje k poučeniu, ktoré by si človek mohol vziať z prvej, autobiografickej časti (*Zážitky z koncentračného tábora*), zatiaľ čo prvá časť slúži ako existenciálne potvrdenie mojich teórií. Obe časti teda vzájomne potvrdzujú svoju dôveryhodnosť.

Lenže nič z toho som nemal v úmysle, keď som v roku 1945 knihu písal. Napísal som ju za deväť dní nepretržitej práce a bol som pritom pevne presvedčený, že kniha vyjde anonymne.

V skutočnosti nebolo moje meno na obálke prvého vydania originálnej nemeckej verzie vôbec vytlačené. Na poslednú chvíľu, tesne pred vydaním knihy, som sa nakoniec podvolil svojim priateľom, ktorí na mňa naliehali, aby kniha vyšla s mojím menom aspoň na titulnej strane. V každom prípade som ju pôvodne napísal s absolútnym presvedčením, že ako anonymné literárne dielo kniha nebude môcť získať jej autorovi literárnu slávu. Jednoducho som chcel na konkrétnom príklade predviesť čitateľovi, že život v sebe ukrýva potenciálny zmysel za všetkých, aj tých najmizernejších okolností. A vravel som si, že keby sa to demonštrovalo situáciou takou extrémnou, aká panovala v koncentračnom tábore, moja kniha by mohla získať odozvu. Mal som pocit, že musím napísať, čím som prešiel, pretože som si myslel, že by to mohlo pomôcť ľuďom, ktorí majú sklony k zúfalstvu.

Zdá sa mi zvláštne a pozoruhodné, že medzi všetkými tými desiatkami kníh, ktoré som napísal, sa presne táto, ktorú som mal v úmysle vydať anonymne, aby si nemohla vybudovať reputáciu vďaka menu autora, stala bestsellerom. Preto som stále prízvukoval svojim študentom v Európe i Amerike: „Nesnažte sa získať úspech – čím viac sa o to snažíte a kladiete si to za cieľ, tým viac sa vám bude úspech vyhýbať. Pretože o úspech, ako aj o šťastie sa nemôžete usilovať; musia z vašich činov vyplývať, a to sa stane len ako sprievodný jav oddanosti človeka veci, ktorá ho presahuje, alebo ako vedľajší produkt odovzdania sa inému človeku. Šťastie musí prísť samo a to isté platí pre úspech: aby k nim došlo, nesmie vám na tom priveľmi záležať. Chcem od vás, aby ste počúvali, čo vám vraví vaše svedomie, a snažili sa to vyplniť podľa svojho najlepšieho vedomia. Potom sa dožijete toho, že nakoniec – a zdôrazňujem, že až nakoniec! – sa váš úspech začne držať práve preto, že ste naň zabudli myslieť.“

Čitateľ by sa mohol opýtať, prečo som sa nesnažil utiecť tomu, čo ma nemohlo minúť, keď Hitler ovládol Rakúsko. Odpoviem na to prerozprávaním nasledujúcej udalosti. Krátko predtým, než Spojené štáty americké vstúpili do druhej svetovej vojny,

som dostal z amerického konzulátu vo Viedni pozvanie, aby som si prišiel vyzdvihnúť svoje imigračné víza. Moji postarší rodičia boli radosťou bez seba, lebo očakávali, že budem čoskoro môcť opustiť Rakúsko. Naraz som však zaváhal. Trápila ma totiž jedna otázka: môžem skutočne zanechať svojich rodičov, aby sami čelili svojmu osudu, keď ich skôr či neskôr pošlú do koncentračného tábora alebo dokonca do takzvaného vyhladzovacieho tábora? V čom spočívala moja zodpovednosť? Mám sa postarať o svoje myšlienkové dieťa, logoterapiu, tým, že emigrujem do krajiny, v ktorej budem môcť písať svoje knihy? Alebo by som sa mal sústrediť na svoje povinnosti ako skutočné dieťa, dieťa svojich rodičov, ktoré by malo urobiť všetko, čo je v jeho silách, aby ich chránilo? Takto som hľbal nad touto otázkou a nebol som schopný nájsť jej riešenie; bol to ten druh dilemy, pre ktorú by si človek prial nejakú „radu z nebies“, ako sa vraví.

Práve vtedy som si všimol, že doma na stole leží kúsok mramoru. Keď som sa na to opýtal svojho otca, povedal mi, že ho našiel na mieste, kde nacionálni socialisti vypálili najväčšiu viedenskú synagógu. Vzal ten kúsok domov, pretože bol súčasťou tabúľ, na ktorých bolo vyrytých desať Božích prikázaní. Na kúsku mramoru bolo vyryté jedno pozlátené hebrejské písmeno; otec mi povedal, že toto písmeno znamená jedno Božie prikázanie. Dychtivo som sa ho opýtal: „Ktoré prikázanie?“ Odpovedal: „Cti otca svojho a matku svoju, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh.“ V tej chvíli som sa rozhodol, že ostanem so svojím otcom a svojou matkou a nechám americké víza prepadnúť.

VIKTOR E. FRANKL
Viedeň
1992

ZÁŽITKY Z KONCENTRAČNÉHO TÁBORA

Táto kniha sa nesnaží zaznamenávať fakty a udalosti, iba osobné zážitky; zážitky, ktorými zas a znova trpeli milióny väzňov. Je to príbeh o koncentračnom tábore, rozprávaný jedným z tých, ktorí ho zažili na vlastnej koži a prežili. Tento príbeh neopisuje nesmierne hrôzy, o ktorých sa narozprávalo už dosť (aj keď sa im dostatočne neverilo), ale veľké množstvo malých trápení. Inými slovami, táto kniha sa bude snažiť odpovedať na otázku *Ako sa každodenný život v koncentračnom tábore odrážal v mysli priemerného väzňa?*

Väčšina opisovaných udalostí sa neudiala vo veľkých a slávnych táboroch, ale v tých malých, kde sa vykonávala väčšina skutočného vyhladzovania. Tento príbeh nie je o utrpení a smrti veľkých hrdinov a mučeníkov, ani o prominentných kápoch – väzňoch, ktorí pôsobili ako zmocnenci a mali zvláštne privilégia – alebo slávnych zajatcoch. Nezaoberá sa teda ani tak utrpením mocných, ako skôr obeťami, mukami a vraždením obrovskej masy neznámych a nikde nezaznamenaných obetí. Boli to práve obyčajní väzni bez zvláštnych znakov na rukávoch, ktorými kápovia skutočne opovrhovali. Zatiaľ čo títo obyčajní väzni mali len málo jedla alebo žiadne, kápovia neboli nikdy hladní; v skutočnosti sa mnohí kápovia mali lepšie v koncentračných táboroch než počas celého ich predchádzajúceho života. Často boli na väzňov tvrdší než dozorcovia a bili ich surovejšie než

príslušníci SS. Kápo, samozrejme, vybrali spomedzi tých väzňov, ktorých osobnosť dávala príslub toho, že sa budú na dané procedúry hodiť, a keď nespĺňali, čo sa od nich očakávalo, okamžite ich degradovali. Čoskoro sa začali podobať príslušníkom SS a dozorcovi v tábore, preto ich môžeme posudzovať podľa podobných psychologických princípov.

Pre nezasvätenca je ľahké získať o živote v koncentračnom tábore mylnú predstavu, predstavu spojenú so sentimentalitou a súcitom. Vie len málo o tvrdom boji o prežitie, ktorý zúril medzi väzňami. Bol to neustávajúci boj o každodenný chlieb a o samotný život, o vlastný osud alebo o osud dobrého priateľa.

Pozrime sa na prípad istého transportu, ktorý mal podľa oficiálneho vyhlásenia premiestniť určitý počet väzňov do iného tábora; lenže s pomerne veľkou istotou sa dalo odhadnúť, že jeho konečným cieľom budú plynové komory. Vybraní chorí alebo slabí väzni neschopní práce mali byť poslaní do jedného z veľkých centrálnych táborov, ktoré boli vybavené plynovými komorami a kremáčnymi pecami. Proces výberu bol signálom pre bezuzdný boj medzi väzňami alebo medzi skupinami väzňov. Jediné, na čom záležalo, bolo, aby sa vyčiarklo jeho meno a meno jeho priateľa zo zoznamu obetí, aj keď každý vedel, že za každého zachráneného sa musí nájsť ďalšia obeť.

Každým transportom malo odísť určité pevne stanovené množstvo väzňov. Nezáležalo na tom, kto to bude, pretože každý z nich bol len číslom. Pri ich príchode do tábora (prinajmenšom tak sa to dialo v Osvienčime) im vzali všetky dokumenty spolu s ostatnými vecami. Každý väzeň mal preto možnosť zvoliť si fiktívne meno alebo povolanie a mnohí to z najrôznejších príčin aj urobili. Väzniteľov zaujímali iba čísla väzňov. Tieto čísla sa často tetovali na kožu a museli sa aj našíť na určité miesto na väzenských nohaviciach, vestách alebo plášťoch. Každý strážca, ktorý sa chcel obrátiť na nejakého väzňa, sa len pozrel na jeho

číslo (a ako sme sa týchto pohľadov desili!), nikdy sa nepýtal na meno.

Vráťme sa k transportu, ktorý mal o chvíľu vyraziť. Nebol ani čas, ani chuť zaoberať sa otázkami morálky alebo etiky. V hlave každého väzňa vládla jediná myšlienka: udržať sa nažive pre rodinu, ktorá naňho doma čaká, a zachrániť svojich priateľov. Bez váhania sa preto snažil zariadiť, aby ďalší väzeň, ďalšie „číslo“, nastúpil do transportu namiesto neho.

Ako som už spomínal, proces výberu kápoV bol negatívnym procesom; na túto pozíciu vyberali len tých najbrutálnejších väzňov (aj keď existovalo pár šťastných výnimiek). Lenže okrem výberu kápoV, ktorý mali na starosti príslušníci SS, existoval aj proces určitého vnútorného výberu, ktorý neustále prebiehal medzi všetkými väzňami. V podstate sa dokázali udržať nažive jedine tí väzni, ktorí rokmi putovania z tábora do tábora stratili vo svojom boji o prežitie všetky zábrany; boli odhodlaní použiť všetky prostriedky, čestné aj nečestné, dokonca aj brutálne násilie, krádeže a zradu vlastných priateľov, aby sa sami zachránili. My, ktorí sme to prežili s pomocou mnohých šťastných náhod alebo zázrakov – nech už to voláte akokoľvek –, my vieme: *tí najlepší z nás sa nevrátili.*

Mnohé faktické opisy koncentračných táborov boli už zaznamenané. V tejto knihe budú však fakty dôležité len vtedy, keď budú súčasťou ľudských zážitkov. Cieľom tohto rozprávania bude snaha opísať ich presnú povahu. Pre tých, ktorí boli v koncentračnom tábore väzňami, sa toto rozprávanie bude snažiť vysvetliť ich zážitky vo svetle súčasných poznatkov. A tým, ktorí v týchto táboroch nikdy neboli, možno pomôže tomu všetkému porozumieť a predovšetkým pochopiť zážitky toho mizivého percenta väzňov, ktorí prežili a pre ktorých je teraz život veľmi ťažký. Bývalí väzni koncentračných táborov často hovoria: „Neradi rozprávame o svojich zážitkoch. Tí, ktorí boli vnútri,

žiadne vysvetlenia nepotrebujú a ostatní nemôžu pochopiť ani to, ako sme sa cítili, ani ako sa cítime teraz.“

Snaha o metodické predloženie tejto veci je veľmi neľahká záležitosť, pretože psychológia si vyžaduje určitú vedeckú nestrannosť. No môže človek, ktorý uskutočňuje svoje pozorovania, kým je sám väzňom, byť dostatočne nestranný? Takúto nestrannosť má určite vonkajší pozorovateľ, lenže ten je z problému príliš vyňatý, aby mohli mať jeho závery skutočnú hodnotu. Jedine človek z tábora *skutočne vie*. Jeho úsudky môžu byť neobjektívne, jeho hodnotenia prehnané. To je však nevyhnutné. Takýto človek sa musí snažiť vyhnúť každej osobnej zaujatosti, a to je pri písaní knihy tohto typu to najťažšie.

Miestami bude nutné mať odvahu opísať aj veľmi intímne zážitky. Pôvodne som mal v úmysle vydať toto rozprávanie anonymne, len pod svojím väzenským číslom. Lenže keď som dopísal rukopis, zistil som, že ako anonymná publikácia by kniha stratila polovicu svojej hodnoty a že musím mať odvahu vyhlásiť svoje názory otvorene. Preto som nevymazal žiadnu pasáž textu, a to aj napriek vlastnému intenzívnemu odporu k exhibicionizmu.

Nechám na iných, aby z obsahu tohto príbehu vytvorili jasné teórie. Tie by mohli prispieť k psychológii väzenského života, ktorá sa skúmala po prvej svetovej vojne a ktorá nás zoznámila so syndrómom „choroby z ostnatého drôtu“ (*barbed wire sickness*). Sme zaviazaní druhej svetovej vojne za to, že nás obohatila o poznatky z oblasti „psychopatológie nás“ (je to mierne pozmenený citát slávnej frázy a názvu knihy *LeBona*), pretože vojna nám dala súboj nervov a aj koncentračné tábory.

Keďže tento príbeh je o mojich zážitkoch ako obyčajného väzňa, musím spomenúť – a to nie bez nádychu hrdosti –, že som s výnimkou posledných pár týždňov nebol v tábore zamestnaný ako psychiater a dokonca ani ako lekár. Niekoľko mojich kolegov malo to šťastie, že ich zamestnali v slabo vyhrievaných stanoch prvej pomoci, kde obväzovali rany kúskami

odpadového papiera. Lenže ja som bol číslo 119 104 a väčšinu času som kopal a kládol koľaje pre železničnú trať. Pri jednej príležitosti som mal sám bez pomoci vykopať tunel pre vodovodné potrubie, ktoré malo viesť pod cestou. Tento výkon neostal bez odmeny; tesne pred Vianocami roku 1944 som ju dostal v podobe takzvaných „prémiových kupónov“. Tie poskytovala stavebná firma, ktorej nás prakticky predávali ako otrokov: firma platila čelným predstaviteľom tábora pevnú cenu za deň a za väzňa. Kupóny stáli firmu päťdesiat fenigov za kus a dali sa vymeniť za šesť cigariet, aj keď často až o niekoľko týždňov neskôr a niekedy aj stratili platnosť. Ja som sa stal hrdým vlastníkom kupónu v hodnote dvanástich cigariet. Lenže, čo bolo dôležitejšie, tieto cigarety sa dali vymeniť za dvanásť polievok a dvanásť polievok mohlo človeka často veľmi reálne zachrániť pred vyhľadovaním.

Privilégium fajčenia cigariet bolo v skutočnosti vyhradené pre kápo, ktorí mali zaistenú určitú týždennú kvótu kupónov, alebo snáď aj pre väzňov, ktorí pracovali pre nejakého predáka v sklade alebo dielni a dostávali pár cigariet za odmenu za to, že vykonávali nebezpečnú prácu. Jedinými výnimkami z tohto pravidla boli tí, ktorí stratili chuť žiť a chceli si „užiť“ svoje posledné dni. Keď sme teda videli kamaráta fajčiť svoje vlastné cigarety, vedeli sme, že stratil vieru vo svoju silu žiť ďalej. A keď už niekto stratil vôľu žiť, len veľmi zriedka ju získal späť.

Keď človek preštuduje ohromné množstvo materiálu, ktorý sa nahromadil výsledkom pozorovania a zbierania zážitkov mnohých väzňov, zistí, že v duševných reakciách väzňov na život v koncentračnom tábore môžeme rozlíšiť tri štádiá: obdobie *po prijatí*; obdobie, keď je pevne etablovaný v *každodennej rutine* tábora, a obdobie nasledujúce *po oslobodení* a jeho prepustení.

Príznakom charakterizujúcim prvé obdobie je šok. Za istých okolností môže šok dokonca aj predchádzať formálnemu

prijatiu väzňa do tábora. Ako príklad uvediem okolnosti môjho vlastného prijatia.

Tisícpäťsto ľudí cestovalo vlakom počas niekoľkých dní a nocí: v každom vagóne bolo osemdesiat osôb. Všetci museli stáť alebo ležať na svojej batožine, ktorá tvorila chabý zvyšok ich majetku. Vagóny boli také plné, že jedine horné časti okien prepúšťali dovnútra slabé svetlo úsvitu. Všetci sme očakávali, že nás vlak vedie do nejakej továrne na muníciu, kde budeme pracovať ako nútená pracovná sila. Nevedeli sme, či sme stále v Sliezske alebo už v Poľsku. Pískanie vlaku znelo neobyčajne tajomne, ako volanie o pomoc vyvolané súcitom s jeho nešťastným nákladom, ktorý bol odsúdený na záhubu. Potom vlak prešiel na inú koľaj; zrejme sa blížil k hlavnej stanici. Zrazu sa z radov úzkostných pasažierov ozvalo zvolanie: „Tam je nápis Osvienčim!“ Každému v tom okamihu na chvíľu prestalo biť srdce. Osvienčim – samotné to meno stelesňovalo hrôzy, ktorých sme sa desili: plynové komory, kremačné pece, masové vraždenie. Pomaly, až váhavo sa vlak sunul ďalej, akoby chcel svojim pasažierom predĺžiť čo najviac to hrozné poznanie: *Osvienčim!*

Keďže úsvit už pokročil, mohli sme rozoznávať obrysy nesmierne rozľahlého tábora: videli sme dlhé pásy niekoľkoradových plotov s ostnatými drôťmi, strážne veže a dlhé zástupy otrhaných ľudských postáv, ponurých v tmavom ráne, trmácajúcich sa po rovných, pustých cestách – kam, to sme nevedeli. Počuli sme jednotlivé výkriky a veliteľské písťalky. Nevedeli sme, čo znamenajú. Moja predstavivosť mi vnukla predstavu šibeníc s hompáľajúcimi sa telami. Bol som zdesený, ale to bolo oprávnené, pretože postupne sme si mali na strašné a nesmierne hrôzy zvykať.

Nakoniec sme zastavili na stanici. Počiatočné ticho bolo prerušené volaním rozkazov. Tieto hrubé, prenikavé výkriky sme od tej chvíle mali počúvať stále znova vo všetkých táboroch. Zneli skoro ako posledný výkrik obeť, lenže ničím sa od neho líšili. Bola v nich určitá drsná chrapľavosť, akoby tieto výkriky

vychádzali z hrdla človeka, ktorý takto musí kričať, človeka, ktorého zas a znova vraždia.

Dvere vozňa sa naraz otvorili a dovnútra vtrhol malý oddiel väzňov. Mali na sebe pruhované uniformy, hlavy oholené, ale vyzerali, že sú dobre živení. Hovorili všetkými možnými európskymi jazykmi a správali sa žoviálne, čo za týchto okolností pôsobilo dosť groteskne. Ako topiaci, ktorý sa chytá slamky, som sa vďaka svojmu vrozenému optimizmu (ktorý často riadil moje pocity aj v tých najzúfalejších situáciách) zachytil tejto myšlienky: títo ľudia vyzerajú celkom dobre; zdá sa, že majú dobrú náladu, a dokonca sa smejú. Kto vie? Možno sa mi podarí dostať do takej priaznivej situácie, v akej sú oni.

V psychiatrickej terminológii existuje termín „ilúzia omilostenia“. Odsúdený človek získa tesne pred popravou pocit, že by mohol na poslednú chvíľu dostať milosť. My sme takisto lipli na kúsočku nádeje a do poslednej chvíle sme verili, že to nebude až také zlé. Už len pohľad na červené líca a okrúhle tváre tamtých väzňov bol pre nás veľkým povzbudením. Nevedeli sme, že tvorili vyberanú elitu, ktorá už roky slúžila ako prijímacia jednotka nových transportov prichádzajúcich na stanicu deň čo deň. Ujali sa nových prišielcov a ich batožiny, vrátane ich vzácnych vecí a prepašovaných šperkov. Osvienčim musel byť zvláštnym miestom v Európe prechádzajúcej poslednými rokmi vojny. Muselo tam byť mimoriadne bohatstvo zlata a striebra, platiny a diamantov, a to nielen v obrovských skladoch, ale aj v rukách príslušníkov SS.

Tisícpäťsto uväznených bolo vtesnaných do prístrešku, ktorý bol postavený pre maximálne dvesto ľudí. Bola nám zima, trápil nás hlad a nebolo tam dosť miesta, aby si všetci z nás sadli na holú zem, ani nehovoriac o tom, že by sme si ľahli. Kúsok chleba, vážiaci menej než stopäťdesiat gramov, bol naším jediným jedlom počas nasledujúcich štyroch dní. A predsa som počul, ako starší väzni, ktorí mali prístrešok na starosti, vyjednávali s jedným členom skupiny prijímajúcej